

A pygmaeusok regéje.

Vagy ötven évvel ezelőtt még mosolyogtak Herodotos, Ktesias, Megasthenes és több más görög és római író etnografiai ismeretein. Sok állításuk vagy egyszerű mesének, vagy szép költeménynek tetszett. Azonban mióta a gőz ereje olcsóvá, meggyorssá tette a közlekedést, a földnek minden zúgába eljutó utazók nem egy mesebelinek vélt népet bizonyítottak be valónak.

Ezek közé tartoznak a görög és római írók törpe népei, a *pygmaeusok*, a kiknek nevét egy remek hasonlat társaságában, Homeros* említi legelőször:

»Trója vitéze zaj és riadallal szálla, miképen
Száll nagy üvöltéssel sűrű darvsereg a levegőben,
Mely téltől futván és téli temérdek esőtől
Okeanos hulláma felett víjongva repül el,
Pygmaeos néphez, veszedelmet hozva magával,
Reggeli légutain neki átkos harczot izenvén.«

A pygmaeusokat Hesiodus** is említi, azonban Strabo idézetéből ítélve, még annyit sem mond róluk, mint Homeros.

Úgy látszik később jobban érdeklődtek a pygmaeusok iránt. A tudósok egy része hitte, más része tagadta létezésöket. A vita egész napjainkig elhúzódott, míg végre Du Chailu, Schweinfurth, Stanley és több jeles afrikai utazó meglepő fölfedezései megvilágosították ezt a dolgot is.

Az ó-kor írói a pygmaeusok lakóhelyét vagy Afrikába, vagy Indiába teszik. Aristoteles*** azt mondja, hogy a költöző darvak Egyiptom felső vidékein a Nilus mocsaraiba szállanak; itt küzdeniök kell a pygmaeusokkal. A jeles tudós megjegyzi, hogy ez nem mese, hanem valóság, mert élnek itt apró emberek és lovak, a kik, mint mondják, barlanglakók.

* Ilias III. 2. A hasonlatot utánozzák: Nonnus XIV. 311.; Oppianus »Halieutica« I. 620. és Claudianus »De bello Gildonico« XV. 474.

** Strabo Geografia I. k. 2. fej. 35. szak. 43. pont. Hesiodus fr. 74. M. 65. G.

*** Historiae anim. VIII. 12. Lásd Dr. H. A u b e r t és Dr. F r. W i m m e r görög-német szövegű kiadását. A fordítók a pygmaeusokra vonatkozó részt, mint nem Aristoteles-től eredőt, rekeszjelbe teszik.

Aristoteles helymeghatározását a legtöbb író elfogadta,* azonban Herodotos műveiből az tetszik ki, hogy hasonló törpe nép Afrika más részén is lakott. A történelem atyja Etearchus Ammon király elbeszélése után a következőket írja:**

A *Syrtis* (a mai Tunisz) környékén lakó nasamónok közül öt vállalkozó ifjú útnak indult, hogy a Libián aluli sivatagokról biztos hírt hozzanak. Először lakott vidéken mentek keresztül, majd vadállatokkal tele országot, és innen nyugotnak tartva, több napi járó földre rengeteg homok síkságot találtak. Hosszú kóborlás és roppant fáradság után fák tűntek fel a síkságon. Odafutottak, hogy szomjúságukat és éhségüket e fák gyümölcsével enyhíthessék. Midőn javában falatoztak, a közép embermagasságnál kisebb emberkék törtek elő, elfogták őket, és mocsarakon át egy városba vitték, a melynek lakói érthetetlen nyelven beszélő apró, fekete bőrű emberek valának. A város helymeghatározására nézve fontos Herodotosnak az a megjegyzése, hogy a városon át, nyugotról keletnek folyó nagy vízben krokodilusok tanyáztak. Ő ugyan a folyót a Nilusnak mondja, de ez csak a Niger lehetett, mert Tunisztól nyugotnak ez a legnagyobb folyó, ez tart nyugotról keletnek és ez van tele krokodilusokkal.

Herodotos még egy helyen szól a törpékről, de nevüket itt sem említi. Ugyanis Xerxes az achaemenidák*** családjából való *Sataspes*-t, *Teaspis* fiát bűnhődésül Afrika körülhajózására küldte. A parancs szerint az illetőnek a Földközi-tengerből kellett kiindulnia és az arábiai tenger-öbölbe visszatérnie. *Sataspes* Egyiptomból indult el és az óceánon útjának jó részét meg is tette már, csak hogy a dologba beleunt és visszatért. Midőn Xerxes e miatt kérdőre vonta, azzal mentette magát, hogy hajóját feltartóztatták, egyúttal elmesélte, hogy egy helyen pálmalevelekbe öltözött törpéket látott, a kik legott elhagyták városukat, mihelyt ők, kikötvén, a partra szállottak.

Vajjon nem a Niger melléki törpék voltak-e ezek is? Vagy *Sataspes* az apró busmánok lakta Cap-kolóniáig hatolt előre? Ki tudna erre válaszolni?! A felsoroltakból csak annyi világos, hogy a görögök ismertek egy törpe népet, a mely Herodotos és Aristoteles idejében az északi szélesség 5. és 10. foka között, Afrikának merőben ismeretlen részén lakott és a rege szerint a darvakkal

* Plinius VI. könyv, 35. szakasz, 9. pont. Pomponius Mela, *Geographia* III. 8. Claudianus, *Epistola* II. »Ad Serenam« XL. 13. Philostratus: *Thyanai Apollonius élete* II. 25

** II. k. 32.

*** Herodotos IV. k. 43. fejezet.

állandó harcban állott. Szóval a pygmaeus mondában való és költött dolgok csodálatos vegyülékével találkozunk.

Hogy keverte a görögök fantáziája a törpékről szóló, és a mint később látni fogjuk, meglehetősen pozitív adatait a darvakkal össze, tudni nem, csak sejteni lehet.

Keressük fel az árja nép őshazáját, a Himalája lejtőit, talán ott akadunk támasztó pontokra.

Indiáról szóló legrégebbi följegyzéseink Ktesias-tól* Artaxerxes Mnemon királynak Susában élő orvosától ered. Szerinte él Indiában egy nép, a pygmaeusok, a mely fekete bőrű, legfeljebb két rőf, de leginkább egy rőf magas emberekből áll, a kiknek lapos orruk, hosszú hajok és szakálluk van, a melybe ruha helyett burkolódnak; valamennyien kitűnő íjászok és vadászok. A nyulat és rókát nem kutyákkal, hanem sasokkal, hollókkal és keselyűkkel vadásszák. Házi állataik is kisebbek a rendesnél. A király bátorságuk miatt szereti őket; 3000 mindig udvarában tartózkodik.

Nagy Sándor háborúi óta a pygmaeusok India kikiáltott csodái közé tartoztak. Megasthenes és Deimachus meséit Strabo** idézi; szólnak még a dologról Menekles és Basilis.***

Bennünket csak Megasthenes-nek ama nyilatkozata érdekel, hogy ez a 3 arasz magas emberekből álló, *trispithamoi*-nak† nevezett nép folytonosan harcban áll a darvakkal.

Az indusok mítológiája szerint *Visnu* isten madara, a garuda, a mely alakjára nézve sashoz és daruhoz hasonlít, a *kirâta* nevű törpe néppel folytonos harcban áll, miért is kirâta-falónak, »kirâtâçin« nevezik.

Ez a monda talán jelképezni akarta azt a harcot, a melyet az árják az őslakókkal India birtokáért folytattak. Ez őslakók közül a Vindhja törzshöz tartozó, kis termetű, fekete bőrű, sűrű fekete hajú *gondó*-k ma is élnek.†† Az egyes följegyzések tanúsága szerint ezt a bátor vadász népet az árja királyok udvarokban tartották. Nem lehetetlen, hogy Ktesias és Megasthenes pygmaeusai alatt a

* Photius Bibliotheca LXXII. Ctesiae Cnidii Indicorum liber.

** Geografia II. k. 1. fejt. 9. rész 70. szakasz.

*** Athenaeus Deipnosophistarum IX. C. 10 l. 390. b. Schweighaeuser kiadás (1803) 3. k. 440. oldal. Élt Kr. u. a III. században.

† Plinius VII. 2. fejt. 19. sz. Megasthenes Fragm. 30. C. Müller kiadása 423. I. Az indiai pygmaeusokról szól még Plinius VI. k. 22. f. 7. Gellus »Noctes Atticae« IX. 4. 10. Philostratus Thyanaei Apollonius élete III. 45. és 47.

†† Blunt I. T. 1795-ben tett útjáról szóló jelentés szerint. Lásd Lasten Keresztély Indische Alterthumskunde (1852) II. k. 656. és 658. lapját. Rubruquis hallomásból szintén beszél egy törpe népről, a mely Kataytól keletnek lakott.

gondók lappanganak; viszont az is hihető, hogy a *garuda* madár és a *kirátó*-k közötti harcz regéjét a görögök magukkal hozták Európába és itt a darvakra és az Aethiopia szomszédságában lakó apró népekre ruházták.

Lehetetlen, hogy azon óriási kultúra révén, a mely Fönicziából és Egyiptomból szerte sugárzott és a műveletlen görög népet is a civilizáció előharczosává tette, az egyenlítő körül lakó törpe népek híre már a Homeros előtti időben el ne jutott volna Európába.

A teljesség kedvéért még fölemlítjük, hogy egyes írók Kariába* és megint mások Tráciába tették a pygmaeusok lakását. Így Plinius azt mondja (V. k. 18. sz. 6. l.), hogy a barbároktól kattu-ziaknak nevezett pygmaeusok régebben Gerania (Karaagats) városában laktak, a honnan őket a darvak kergették el. Mivel ezek a regék az előzőkből fejlődhetnek, behatóbb méltatást nem érdemlenek.

A pygmaeus mondának a görögök későbbi mithológiai alapot adtak, mondván, hogy volt a pygmaeusok között egy rendkívüli szép nő, *Oenoé*, a kit istenként imádtak; ez elbizta magát és Junót megsértette, a ki ezért daruvá változtatta és saját népének örökös ellenségévé tette.** Erre vonatkozik Ovidiusnak a Haemusról szóló verse is:

»Másik csúcs keserű sorsát pygmaei anyának
Tükrözi, kit levíván, daruvá változtata Juno,
S önnön népeivel mindig harcolni parancsolt«.**

A mint láttuk, a pygmaeus mondának legfőbb közös jellemvonása a darvakkal való harcz. A mint *Hekataios* mondja, a pygmaeusok földművelő nép voltak. Európából a Földközi-tengeren átköltöző darvak a felső Nilus mocsaraihoz szállanak, és itt nagy kedvvel rohanják meg ez apró emberkék vetéseit, a mi miatt azután a két fél között élet-halálharcz keletkezik.

Életmódjukról a felsoroltakon kívül még a következőket költötték:

Philostratus† szerint, a föld alatt laknak, mint a hangyák és itt is van éléskamarájok. Ők csak azt eszik, a mit maguk vetnek és ültetnek. A kalászatokat aratják és kétfogatos kocsijokba törpe lovakat fognak.

* Plinius V. 29. szak. 6. pont.

** Lásd Antonius XVI. könyvét *Ἰστῆρῶν Βοῖος ὀρυθρονομίας*.

*** Ovidius »Átváltozások« fordította Egyed Antal. VI. k. 90—92.

† A nápolyi képtár leírása II. könyv 22. kép.

Megasthenes* azt írja rólok, hogy vadkanok és kecskék hátán ülnek, tavaszkor nyíllal fölfegyverzetten a tengerparthoz költöznek, hogy itt a darvak tojásait és csirkéit elpusztíthassák, különben nem bírának a roppant madársereggel. Ez a hadjárat három hónapig tart. Házaikat sárból, tollból és tojáshéjból készítik.

Strabo** és Athenaeus*** a fogolymadarokat is ellenégeiknek mondja; valószínűen azért, mert a fogoly is harcias állat,† a melyet viadalokra tanítottak be; tehát a pygmaeusok érdemes ellenfelének tartottak.

A pygmaeus mondát nagy szeretettel használták fel a görög és római költők, írók, művészek és mesteremberek.

Nemcsak az eposznak hasonlataiban szerepelnek, hanem a szatirikusok is felhasználták. A többek között Juvenalis†† ezt írja:

»A piczi Pygmaeus, ha a Thrák madarak közelitnek,
Mint zúgó zivatar, talpig fegyverben előtör;
Majd mérközni csekély, levegőbe ragadtatik a bősz
Darvak körmeitől s vitetik. Ha ilyesmi közöttünk
Történnék, nevetésedben meg kéne szakadnod,
Bezeg nem nevet ott, hol igen gyakor a tusa, senki,
S lábnyi magasságnál, hol a küzdők tábora nem több.«

Philostratus††† a nápolyi képtárban egy Herkules-képet látott, a melynek tárgya a következő volt. Midőn Herkules Antaeust, a lybiai óriást legyőzte, a küzdelem okozta roppant fáradságtól elsenderült. Midőn ezt a pygmaeusok megtudták, előtörtek, hogy Antaeusért bosszút álljanak. A kis nép több csapatra szakadva nyomul Herkules felé. Egyik csoport a hatalmas ellenség bal kezét, két másik az erősebb jobb kezét támadja meg. Lábát az ijászok és parittyások, fejét pedig kellő hadi gépekkel fölfegyverkezve, a király derék hadai ostromolják. Már-már tüzet vetnek Herkules hajába és szemeit horgokkal szúrják ki, midőn felébred, mosolyog a törpék láttán, besepri őket oroszlánkaczagányába és elviszi Eurysteus királynak ajándékba.

Valóságos Guliver-kaland.

Szintén igen érdekesek a pygmaeusokat feltüntető vázák, fali dekorációk, gemmák, szobrok és bronzöntvények. Messze vezetne bennün-

* Plinius VII. k. II. fej. 19. sz.

** Geografia XV. k. I. fejezet 57. szakasz 711.

*** Deipnosophistarum IX. p. 390. B.

† Aelianus, Historiae animalium IV. I. és mások.

†† Decimus Junius Juvenalis szatirái. Ford. Barna Ignác dr. XIII. 167—173.

Stattus »Silvarum« I. k. 6. vers. 63. stb.

††† II. könyv 22. kép.

ket mindezeknek ismertetése, annyival is inkább, mert Jahn Ottó* hivatott tolla behatóan ismertette mindazt, a mit a régészet 1847-ig e tekintetben ismert. Csupán a jellemzés kedvéért említjük meg, hogy ezek a képek és szobrok párviadalokat és verekedő csoportokat tüntetnek fel. A kis törpék élénk harciassággal rohanják meg a komoly darvakat, kezökben hatalmas füttykőst, néha kardot forgatnak, sokszor pedig lándzsával törnek elő, és a madár vágásait paizzsal, vagy karjokra csavart bőrlepelletel fogják fel; azonban vannak sisakkal és páncézzal vértezett harcosok is. Minden képen a humorosság uralkodik.

A pompéji falfestmények egyikén valóságos pygmaeus csata látható.** Egyik képen a daru levág egy pygmaeust, a ki fejjel bukik a földre; de ez nem elégíti ki gyűlölségét, mert ime egy másik daruval két pygmaeus ellen tör, a kik előre tartott paizzsal és lándzsával várják. A következő képen már heves ütközet van. Az egyik pygmaeus átdöfi a darut, a mely karmait czombjába vágta, a másíknak ellensége pedig a földön fetreng és épen a kegyelemdőfést kapja. A harmadik jelenetben az egyik pygmaeus lábánál fogva czipeli elejtett ellenségét, a másik pedig két daru támadásától óvja zsákmányával távozó társát.

Természetesen ezeken a műipari dolgokon látható pygmaeusok a fantázia szülöttei voltak. Igazi pygmaeus, valóságos afrikai törpe, aligha került a görögök és rómaiak kezei közé, habár nem egy író említi a császárok és a nagy urak udvari törpéit,

Athenaeus*** szerint a sybariták, Statius,† Dio Canius,†† Suctonius,††† Plinius§ és mások följegyzései szerint pedig a római császárok és nagy urak multságain ugyancsak szerepeltek a törpék. Propertius§§ megjegyzi, hogy táncolni is megtanították őket. Azonban ezeket a törpéket nem Afrika akkoriban ismeretlen világa szülte. Szerencsétlen természeti csodák, vagy készakarva elnyomorított emberek voltak ezek. Igazi pygmaeust az őt nazamon ifjún kívül csak korunk utazói láttak, mert sem Polybios,§§§ a ki Scipio Aemilianus parancsára az Atlasz hegyen túli

* »Archeologische Beiträge« Berlin 1847. 418—437.

** Zahn II. k. 30.

*** Deipnosophistarum XII. c. 3. p. 518. e.

† Silvanus I. k. 6. vers 57.

†† A rómaiak története LXVII. 8.

††† Tiberius 61. fejezet.

§ Historia Naturalis VII. k. 16. f. 3. p.

§§ IV. 8. 41.

§§§ 146 Kr. e. Lásd Plinius »Historia Naturalis« V. k. 1. fejezet 8.

országokat hódította meg, sem Svetonius Paulinus,* a ki az elefántok hazájának északi részéig jutott, sem pedig Cornelius Balbus,** a ki Eidamust és Gazamát (a mai Ghadames és Djezma) foglalta el, nem jutottak az afrikai törpék országáig.

Herodotostól számítva körülbelül 20 évszázadba került, hogy a pygmaeusokról szavahihetőbb tudósításokat hallunk. A XVI. századbeli portugall utazók hozzák az első híreket, a melyek közül Battel Andrés-é érdemli meg a legnagyobb figyelmet.*** Ez a merész angol bejárta Angolát és Benguelát† és hirtelen, hogy ezekben az országokban »matimba« nevű törpék laknak, a kik a 12 éves gyermeknél nem nagyobbak, de jóval kövérebbek. Az erdőkben vadásznak és csakis az elejtett állatok húsát eszik. Szomszédaiknak elefántcsont tributumot fizetnek. Lakásaikhoz senki sem közelíthet, s ha mégis odajut valaki, elhagyják falujokat.

Kevésbé szavahihető Dapper, a ki különféle útleírások és hajósok elbeszélése nyomán írta úti könyveit. Szerinte a törpéket »bakke-bakke«-knek vagy »mimosz«-oknak nevezik és Loangoban†† laknak. Említi, hogy Loango királyának trónja előtt több nagyfejű, bőrkalapot viselő törpe ül, a kik a Kongó királyság mögötti nagy Makoko birodalomból valók és a Zairü folyótól 200—250 mérföldnyire laknak.

Koelle S. W.††† egy pati-i§ négerből hallotta, hogy a Liba tava mellett *kenkob*-nak nevezett 3—4 láb magas nép lakik; erős emberek, kitűnő lövők, békések és adakozók, tisztán vadászatból élnek. Egy másik ember, a ki ugyanerről a vidékről származott, a Riba (talán Liba) folyó melletti *betan*-nak nevezett törpék híret hozta. Ezek 3—5 láb magasak, kitűnő vadászok, szakálluk van és fakéreggel ruházkodnak, fakéreg-gunyhókban laknak, nomádok és vadászatuk zsákmányát a szomszédok mezőgazdasági termékeiért cserélik ki.

Ezekből a leírásokból már is kitetszik, hogy Afrika nyugoti részein, tehát ott, a hol a persa Sataspes, vagy az öt nazamon ifjú járt, valóban törpék laktak, kikről a XVI. század végén eléggé

* 66 Kr. u. Lásd Plinius V. k. 1. f. 14.

** 44-ben Kr. e. Plinius V. k. 5. f. 6. sz.

*** Pilgrimme des Purchas.

† Angola és Benguela Afrika nyugati partján fekszik és Déli Guinea Kongó alatti részeit alkotják.

†† Dél-Guinea Kongó feletti része.

††† Polyglotta africana.

§ Pati Bayon fővárosa, a mai Camerun területen Dél-Guinea felett van.

megbízható hírt kapunk. Azonban Du Chaillu Pál* érdeme maradt a titok fátyolának teljes fellebbentése.

Ez a derék utazó a Kongó forrásainak kutatása alkalmával bukkant az ashangói *obongo*-nak, illetőleg *akkoa*-nak nevezett törpékre. Ezek a törpék 4 angol láb magas és széles, ágakból font és levelekkel befedett gunyhókban laknak. Néhány törpét Niembuai** közelében fogott el. Magasságuk 135—152 $\frac{1}{2}$ cm., színök piszkos-sárga, ajkuk vastag, orruk lapos, homlokuk alacsony, pofacsontjuk kiálló, és hajok rövid nemezserű volt. Vadászatból élve, egyik helyről a másokra vándorolnak. Zsákmányuk fölös részét a szomszéd népek természetmányaival és gyártmányaival cserélik ki, miért is ezek szívesen látják, ha közelükbe obongo falvak keletkeznek.

Lenz Oszkár is foglalkozik a nyugot-afrikai törpékkel és a következőket mondja. Az a véleményünk, hogy ezekben az országokban törpék is laknak, teljesen bevált. Már megérkezésemtől láttam a parti vidéken néhány képviselőjüket. Sokan *babongo*-nak, mások *bambutá*-nak nevezik őket; leginkább Mandango-ból, helyesebben Mantetje-ből, vagy Teke-ből valók. Magasságuk 132—142 cm.

Stanley*** második útja alkalmával Ugongeh-ben fogott el egy törpét, a kinek magassága 138 cm., feje nagy, lába görbe és színe világos csokoládébarna volt. Kezdetben azt hitte, hogy valami szörnyszülöttel van dolga, azonban később eszébe jutott, hátha ez is ahhoz a *watwa* törzshöz tartozik, a kikkel Bwana Abed nevű vezetője oly rettenetes harcot küzdött végig. Stanley ez útja alkalmával más törpét nem is látott.

Sokkal fontosabbak Wiszmann† tudósításai, a ki a Kongó hatalmas mellékfolyójának, a Kastainak medenczejét kutatta, miközben a *watwa*-k, vagy a mint ő mondja, *batua*-k törzsére bukkant. Midőn Lukengó udvarában az első *batuá*-t meglátta, égett a vágtyól, hogy mielőbb fölkeresse ezt az érdekes törpe népet. E célból behatolt az őserdőbe és itt 500—1000 m. széles és hosszú tisztáson 15—20 méhkasalakú *batua* házat talált. A törpék 130—144 cm. magasak és sötétbarna színűek voltak, csipejüket raffia-rostokból szőtt keskeny lepel borította, fegyverzetök nyilból állott. Élelmöket vadászattal szerzik, a fölös zsákmányt bizonyos időben az őserdőnek e célra megszabott neutrális területén a *bakubák* természetmányaikért

* A journey to Ashango land and Equatorial Africa (1867). L'Afrique sauvage ; nouvelles excursions au pays des Ashangos (1868).

** A déli szélesség 2°-a alatt.

*** Durch den dunkeln Welttheil II. k. 189. Lásd még a III. lapon Bwana Abed elbeszélését.

† Im innern Afrika 1883—1885. Leipzig, 1888 255—262.

cserélik be. Wiszmann őslakóknak tartja őket, mert szomszédaik a bakubák észak-nyugotról és a balubák dél-keletről vándoroltak be és nyelvük sem az egyikhez, sem a másikkhoz nem hasonlít.

Míg Afrika nyugoti oldalán lassanként lehullott a törpékről szóló rege fátyola, a rettenthetetlen utazók a keleti oldalán sem pihentek. A szerencsés véletlen és a szívós kitartás rávezette őket a pygmaeusok országára. Ezekről az első fontosabb, de még mindig regékkel zavart hírt Dr. Krapf Lewis* közölte.

Schoa királynak világlátott Dilbo nevű szolgájától hallotta, hogy Kaffától és Susától délre bambuszerdőkkel borított meleg és nedves országban, *doko* nevű törpe nép lakik. Ezeknek a 4 láb magas embereknek olivazöldes sötét színök van és állati ~~vadságban~~ élnek. Krapf megemlíti, hogy ezeket a népeket a d'Abbadie testvérek e század első felében (1837 után) látták és Antinori legutóbbi tudósításában azt mondja, hogy többen közülök Schoa királynak udvarában is tartózkodnak.

Ezeket az érdekes, de teljesen még se biztos tudósításokat Schweinfurth,** korunk legkiválóbb és legképzettebb utazóinak egyike, egészíté ki.

Schweinfurth-ot, a jeles természettudóst szerfölött érdekelték azok a mondák, a melyeket Nubiától Monbuttuig, az Afrika belsejében élő törpékről hallott. Már több napon át tartózkodott Munza király udvarában, de még egy se került szemé elé, míg végre Mohammed nevű szolgája, a Munza király udvarában megjelent törpék közül egyet szerencsésen elcsipett és sátrába hozta. Végre tehát szemtől szembe láthatá az ezredéves regék megtestesített példányát. Ez a kis ember az északi szélesség 1. és 2. foka között az Uelle területen lakó és a Monbuttu királyok hatalma alatt álló *akka* törzshöz tartozott. Munza király is, udvarának fényét emelendő, palotája közelében több akka családot tart.

Schweinfurth-ot ettől a naptól kezdve nem hagyta nyugodni tudásvágya; sietett az akkák országába, hogy az egész törzset láthassa. A szerencsés véletlen összehozta őt Munza király testvérének győztes hadaival, s a mint a táborba lépett, sok gyermek vette körül, a kik épen háborúsdit játszottak. Midőn kíséreit a dolog értelme felől megkérdezte, egyik embere a következőket mondá: »ezek a *tikitiki*-k (az akkák), de ne hidd, hogy gyermekek, mind férfi ez, a ki bátor és harcolni tud«.

* Travels researches and missionary labours in eastern Afrika. London, 1860. V. fejezet.

** Im Herzen von Afrika 1874 II. k. 16. fejezet 131—155. l.

Schweinfurth az akkákról ezeket írja: Vékony gyenge nyakukon aránylag nagy fej van, felső testök igen hosszú és széles, nagy lapoczkájuk hosszú sovány karral függ össze; mellkasuk lefelé tágul és nagy hasba végződik. Bámulatos ügyesek és fürgék, taglejtésők és arcjátékuk pedig olyan, hogy a szemlélőt akaratlanul megnevetteti.

Törpék falva.

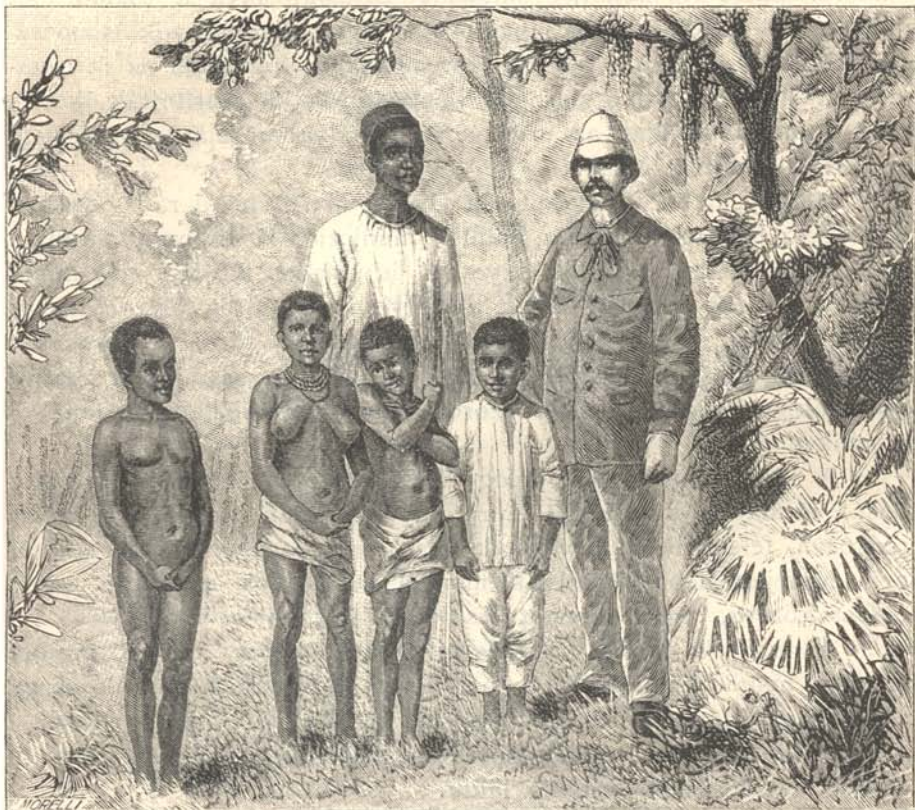
Ir még az akkákról Long, Felkin* és Emin pasa;** legbehatóbban az utóbbi, a ki 1882-ben találkozott ezzel a törpe néppel. Szerinte színök a vörösbe játszó világos-sárga, bőrük igen ranczos, testöket sűrű, kemény, majdnem nemezszerű szőr fedi; erős kigőzőlégésük van; magasságuk 124—136 cm.

* Uganda und der aegyptische Sudan 1883 I. 47., 68.

** Emin Pascha. Kiadták Schweinfurth és Ratzel 1888. 315—316.

A mint látjuk a görögöknek a pygmaeusok lakását illető helymeghatározásuk eléggé pontos volt. A XIX. század utazói törpe népeket találnak ott, a hova 900 évvel Kr. e. Homeros és 500 évvel Kr. e. Hekataios helyezte a pygmaeusokat, a mint ezt Daly Károly-nak Stanley* közölte térképei világosan bizonyítják. A nyugoti és keleti Afrikát lakó törpe népek összekötő láncszemét

Törpék európai és szudáni emberrel összehasonlítva.

Stanley** találta meg legutolsó útjában. Midőn Stanley a 803 km. széles és 1000 km. hosszú közép-afrikai őserdőn keresztül ment, mely majdnem akkora, mint Francia- és Spanyolország területe együttevve és régibb mint az emberiség maga, a pálmák és kúszó növények eme csodálatos birodalmában bukkant rá a törpékre.

* In darkett Africa 1890. II, k. 269. és 270.

** Lásd idézett művének II. kötetét, 40., 51., 52., 57., 92., 95. és 96. l.

Avatiko-ban emberei 122 cm. magas rézvörös színű és selymes szőrű emberpárt hoztak eléje. »Nincs az a londoni újság — úgymond — a ki kitalálná, a mit a rengeteg erdő eme kis lakójának láttán éreztem. Ez a 20 éves törpe még a thébai memnomumnál is vénebbnek tetszett. E csekély testben az emberiség legrégibb típusát ismertem fel. Ez a törpe egyenes vonalban származott az izmaelitáktól, az őskor eme számkivetettjeitől, a kik kerülve a munkás emberek lakta vidékeket, örömtelenül és megfosztva a családi élet minden kellemétől, bozótokban, posványokban, ingoványok és mocsarak között bujdosnak. Ősei a Niger mellékén fogták el az öt nazonómón utast; ezóta a nagytermetű bevándorlók ide szorították őket és most lombgunyhóikat az erdő sűrű homályában építve, valóságos emberi állatokként élnek.«

Stanley embere, nevezetesen D a y n M o h a m e d rá is bukkant egy egész törzsre, a mint a Stanley municziós ládáit nagy titokban el akarták emelni; közülök egyet el is csípett. Később előcsapata fedezett fel egy törpe családot, a melyből egy öreg asszonyt, egy leányt és egy 18 éves ifjút fogtak el. Stanley törpéi a hosszában szétvágott tojáshoz hasonló és 60—90 cm. magas ajtóval ellátott gunyhókban laknak és két szorosán megkülönböztethető fajtaból állanak:

A *batuak* hosszú fejű, lelógó ajkú, szűk és lapos mellű, nagy hasú, löcslábú, közelfekvő apró, nyughatatlan szemű, s e miatt mogorva, félnék és házsártosnak tetsző nép. Stanley őket az emberi nem legfejletlenebb típusának mondja és bennök a majom és az ember közötti, régen keresett összekötő láncszemet látja.

A *wambutti* törpék arányos termetűek, kerek arczuk, gazella szemük, magas homlokuk, és az elefánt agyarához hasonló sárga színök van. Magasságuk 90—140 cm., súlyuk körülbelül 40 kgr.

A két törzs a Semliki mindkét partján, keletre az Ituri mentén egészen az Awamba erdőkig lakik.

Stanley nagybecsű fölfedezései mintegy betetőzték a törpékről szóló ismereteinket. A mint láttuk, ez az érdekes nép, a melyet a legtöbb etnografus Afrika őslakóinak mond, jelenleg szétválasztva ugyan, de óriási területen lakik. L e n z O s z k á r* azt mondja rólok, hogy az Ogowe melletti *obongo-k*, a Sette melletti *dongo-k*, a Loango partjain lakó *bakke-bakke-k*, továbbá a *lufumok* országában élő *kenkob-ok* vagy *betsan-ok*, Bagirmitől délre a *mala-gilage-k*, keleten pedig az *akká-k*, *doko-k* és *berikimo-k* egy közös törzs gyermekei. Stanley közéjük sorozza az Ihuru völgyi *wambutti-akat*, a Hold-

* Skizzen aus West-Afrika 1878. 135.

hegységi *batuá*-kat, a Lulongo medencze *watuá*-it, a Mabode melletti *balidá*-kat és a Cap-kolonia *bushman*-jait. Mi pedig ebbe a csoportba vesszük a *mucassequeres*-eket* is, a kik a Jöreménység fokától Cubango és Cuando vizeig laknak.

Szóval a törpe néptörzsek egész lánczolatával van dolgunk, a kiknek életét, viszonyait, faji eredetét még csak a későbbi tudósok méltathatják kellőképen. A XIX. század e részben is összegyűjté az anyagot a XX. század tudósainak; azonban a pygmaeusokról szóló regének megfejtése századok érdemei közé tartozik.

A titok fátyola lehullott, s mi egy szép regével szegényebbek, de egy tudással gazdagabbak vagyunk. —s—

* Serpa Pinto: Wanderung quer durch Afrika I. 295—301.

Petényi élete.*

A XVIII. század utolsó esztendejében, még pedig 1799 június 30-ikán Petényi Gábor-nak, a lutheránus papnak és földbirtokosnak, a hivatalársai közt kiváló orientálistának és exegétának egy fia született, a ki a kereszttségben a János Salamon nevet kapta.

A derék lekipásztor otthona és hivatala akkoriban Nógrádmegye Ábel-Lehota helységében volt, a mely csaknem teljesen lutheránus s valamikor tiszta magyar is, Petényi születésekor azonban meglehetősen eltótosodott volt, úgy, hogy Petényi Gábor, a pap, isten igéjét tót nyelven hirdette.

A Petényi-ek régi autochton nemzetsége valószínűleg Alsó-Petényből és Felső-Petényből, egyik ága pedig Pusztá-Petényből veszi eredetét.

Petényi J. Salamon az első oktatást zsenge gyermekkorától fogva atyjától nyerte; az állatok iránt picziny korától kezdve valóságos szeretettel és

* Mutatvány Herman Ottó »Petényi J. S., a magyar tudományos madártaan megalapítója« című művéből, a melyet Társulatunk a II. nemzetközi ornithológiai gyűlés emlékére adott ki (arczképpel és színes melléklettel).

odaadással viseltetett s ápolásukat egész szenvedéllyel gyakorolta. A ház és udvar minden arra való zugának megvolt a maga állatja. A kis Petényi kedvenceit híven és kitartóan védte, ápolta. Az öreg lelkész pedig fiának e hajlandóságát örömmel istápolta; a pásztorokat, a kik madarat, vagy másnemű állatokat vittek neki, megjutalmazta.

A kis Petényi a korabeli gyermekek társaságát kerülte s a gyermekjátékok iránt semmi hajlandóságot sem mutatott.

Látni fogjuk, hogy e korán nyilatkozó hajlamok a jövő életirány csirái voltak. — Az alkotás — de a szenvedések csirái is! Az állatkedvelő gyermekből zoológus lett; a korán nyilvánuló madárszeretet ornithológiára vitte; az állatoknak kis jötevője és védelmezője írta meg mint férfi a legelső állatvédelmi értekezést; az egykori kis félrejáró mindvégig nőtlen ember maradt, híve lett a magányosságnak — közönséges halandókkal szemben csaknem a visszautasításig az — tanítványai és zoológiai levelezői iránt azonban annál ragaszkodóbb, odaadóbb és áldozatkészebb.

A gyermek Petényi később a lo-sonczi elemi iskolát látogatta, a melyet